

Федорова М.А., Іванова Т.Б. Завдання та зміст роботи з розвитку словника у ранньому віці. Перспективи розвитку дошкільної освіти і сучасний образ дитинства: зб. наукових праць / за заг. ред.: О.О.Максимової, М.А.Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2021. С.158-163.

ЗАВДАННЯ ТА ЗМІСТ РОБОТИ З РОЗВИТКУ СЛОВНИКА У РАНЬОМУ ВІЦІ

***Марія Федорова**, кандидат педагогічних наук, доцент*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

***Тетяна Іванова**, завідувач ДНЗ № 46 м. Житомира*

Актуальність проблеми. Найважливішою функцією мови є функція спілкування. У процесі спілкування поповнюється і активізується словниковий запас, розвивається вміння точно і образно передавати свої думки, відповідно ситуації виражати співчуття, прохання, інші почуття і переживання, формується граматична правильність мовлення, удосконалюється вміння складати зв'язні висловлювання. Проте доводиться констатувати, що серед сучасних дітей образне мовлення, збагачене епітетами, порівняннями, образними виразами, фразеологізмами – явище вкрай рідке. Основними проблемами лексики дошкільників є її бідність і недостатній словниковий запас.

Питання розвитку словника дітей раннього віку розкриваються у наукових працях А.Богущ, Н.Гавриш, О.Гвоздева, В.Віноградова, О. Потебні, М.Покровського та ін.

Мета статті: проаналізувати завдання та зміст роботи з розвитку словника у ранньому віці, обґрунтувати рівні розвитку словника дітей раннього віку.

Виклад основного матеріалу. У підручниках і посібниках з дошкільної лінгводидактики виділяють основні завдання розвитку словника:

1. Кількісне збагачення словника. Реалізація цього завдання передбачає накопичення слів шляхом засвоєння загальноповсякденної лексики (побутовий

словник, природознавчий, соціологічний, емоційно-оцінна лексика та просторово-часова лексика).

2. Закріплення й уточнення словника. Це завдання передбачає проведення роботи з поглиблення розуміння вже відомих слів, наповнення їх конкретним змістом, на основі певного співвіднесення з об'єктами реального світу, подальше оволодіння узагальненням.

3. Активізація словника. Виділяють пасивний словник (слова, які дитина розуміє, пов'язує з певними уявленнями, але не вживає) і активний словник (слова, які дитина не тільки розуміє, але активно і свідомо використовує в мові). Активізація словника передбачає, що нове слово входить в активний словник шляхом багаторазового відтворення у мовленні (у такій роботі бере участь не лише слуховий аналізатор, а й м'язово-руховий і кінестетичний аналізатори). Також дитина повинна навчитись використовувати у мовленні ті слова, які найбільш точно відповідають ситуації за змістом.

4. Усунення з мовлення дітей нелітературних слів (діалектні, просторічні, жаргонні). Це необхідно, коли діти оточені неблагополучним мовним середовищем [1].

У програмах «Українське дошкілля», «Дитина» окреслено завдання і зміст словникової роботи у ранньому віці. Основними завданнями є такі:

- розвивати здатність слухати і розуміти мову дорослого;
- збагачувати активний словник різними частинами мови, лексичне значення яких пов'язане із самообслуговуванням, ігровими діями дітей;
- вживати назви тварин, рослин, іграшок, предметів побуту, явищ природи, називати якості предметів, знайомі кольори, форми, розміри, дії дорослих і дітей, емоційні стани людини тощо;
- вчити вживати образні вирази, епітети, порівняння;
- вводити в словник слова ввічливості та узагальнені слова («іграшки», «одяг», «тварини», «рослини», «посуд», «меблі») [4, с. 33; 7, с. 33].

У ранньому віці словникова робота ґрунтується на таких принципах:

- принцип єдності розвитку словника з розвитком сприймання та мислення передбачає встановлення зв'язку між певним об'єктом дійсності, який був сприйнятий за допомогою органів чуття, і словом, що його позначає;

- принцип зв'язку слова і попереднього уявлення передбачає таку організацію роботи, коли перед введенням нового слова необхідно забезпечити сприймання предмета дитиною за допомогою різних органів чуття;

- принцип забезпечення взаємозв'язку всіх завдань словникової роботи полягає в тому, що в освітньому процесі паралельно розв'язуються питання кількісного накопичення лексики, якісного її засвоєння і активізації словника.

При організації роботи з розвитку словника необхідно враховувати механізми та особливості засвоєння лексичних одиниць у ранньому віці.

На думку Л.Виготського, засвоєння слів і утворення понять починається у ранньому віці і складається з декількох етапів:

- на першому етапі зміст слова усвідомлюється як синкретичне поєднання окремих предметів, які в уявленні дитини злилися в єдиний образ;
- другий етап отримав назву «мислення в комплексах» і характеризується тим, що узагальнення і об'єднання предметів в групи відбувається на основі їх об'єктивних зав'язків; проте в основі цих комплексів є завжди фактичні зв'язки (не завжди істотні), а не логічні, які є основою понять;
- на третьому етапі формуються узагальнення, в якому вже помітні процеси абстрагування.

Отже, процес засвоєння і розуміння слів у дитинстві здійснюється від конкретного – до абстрактного, узагальненого [3, с. 170].

Л.Федоренко, Г.Фомичева виділяють також декілька ступенів узагальнення слів за смислом:

- засвоєння власних імен і назв одиничних предметів, тобто слова засвоюються дітьми тільки у вигляді співвіднесення з окремим предметом (1-2 роки);

- дитина засвоює узагальнене значення назв однорідних предметів, властивостей, дій (близько 2х років);

- дитина оперує узагальненими словами (засвоюються родові поняття) – іграшки, посуд, меблі (близько 3х років);

- засвоюються слова, що позначають родові поняття третього ступеня узагальнення (рослини: дерева, трави, квіти; рух: біг, стрибки, ходьба) (приблизно 5-6 років) [6].

У міру розвитку мислення дитини, її лексика не тільки збагачується, а й систематизується, тобто упорядковується. Слова групуються в семантичні поля. Семантичне поле – це функціональне утворення, угруповання слів на основі спільності семантичних ознак.

Р.Лалаєва, Н.Серебрякова виділяють різні типи семантичних полів. Перший тип – дитина спирається на чуттєве сприйняття навколишньої ситуації і в якості слів-реакцій переважають назви оточуючих предметів. Лексична системність не сформована. Значення слова включається в значення словосполучень. Велике місце займають синтагматичні асоціації (собака - гавкіт). На другому етапі засвоюються смислові зв'язки слів, що значно відрізняються один від одного за семантикою, але мають ситуативний, образний зв'язок. Це проявляється в переважанні тематичних асоціацій, які спираються на певні образи (уявлення): будинок – дах, високо – дерево тощо. Семантичне поле ще структурно не організовано, не оформлено. На третьому етапі формуються поняття, здійснюються процеси класифікації. На зміну образним зв'язкам приходять зв'язки між словами, семантично близькими, які відрізняються лише однією диференціальною семантичною ознакою. Відбувається диференціація структури семантичного поля, найбільш характерними відносинами якого є угруповання і протиставлення [5].

Формування словника починається з розуміння мови дорослого і становить пасивний словник дитини. У віці приблизно в 9 - 13 місяців у дітей виникає здатність розуміти і розрізняти слова. Розуміння мови виникає на основі зорового сприйняття, під впливом спілкування з дорослими, в результаті навчання розумінню мови, яке полягає в багаторазовому повторенні назви предмета і показуванні його дитині. У дітей до 12 - 13 місяців з'являються перші слова. Вони з'являються як слабооформлені звукокомплекси на тлі белькотіння і дитячої «розмови - співу». Приблизно в 1р. 6міс – 1р.8мес. слово поступово набуває самостійності і відривається від дії. Вперше дитина починає засвоювати елементарну морфологію слів. Відбувається засвоєння граматики рідної мови, слово стає самостійним знаком і його будова відділяється від практики, мова стає зрозумілою незалежно від ситуації. Словниковий запас дитини знаходиться в прямій залежності від умов життя, виховання, стану здоров'я, загального розвитку і становить 1-1,5 тисячі слів.

Проведення діагностики розвитку словника дитини раннього віку потребує виділення критеріїв і показників цієї характеристики. У нашому дослідженні ми опиралися на критерії і показники розвитку словника, виділені Н.Вераксою, М.Васильєвою, Т.Комаровою, а також показники, які використані у методиках Ю.Афонькіної, О.Стребелевої, Г.Урунтаєвої, О.Ушакової.

Були виділені такі критерії: рецептивний (сприймання і розуміння мовлення дорослого); продуктивний (продукування висловлювання).

Кожен з цих критеріїв виявляється в наступних показниках:

- здатність розуміти і називати слова, що позначають предмет і відповідають на питання хто це? що це?
- здатність розуміти і позначати властивості предмета, які виражені прикметником і відповідають на питання який? яка? яке?
- здатність розуміти і називати дії (дієслова), пов'язані з рухом, станом, що відповідають на питання що робить? що можна з ним робити?

- здатність розуміти і вживати узагальнюючі слова;
- здатність розуміти протилежні значення слів (великий – маленький, голосно – тихо, бігти - стояти).

Дослідження проводилося на базі ДНЗ № 70 м. Житомира. Дослідженням було охоплено 48 дітей раннього віку. Дітям на момент обстеження було від 2-х років до 3-х років.

Низький рівень розвитку словника виявили 32% дітей. Діти мають обмежений словниковий запас, допускають багато помилок при відповіді на питання. Об'єм словника нижче вікової норми. Діти відчувають труднощі при підборі слів, що позначають властивості предметів, дії. Підбір слів не завжди точний. Як правило, ці діти нетовариські, важко йдуть на контакт з дорослими, їм також важко висловити свої емоції і бажання. Часто малюки не розуміли питання, тому доводилося повторювати завдання по кілька разів, і навіть так воно залишалося не виконаним. Мова вихователя була для них важкою для сприйняття. Був відсутній інтерес до виконання завдань. Вони не могли зосередитися, а також не зовсім точно розуміли інструкції. За словесною вказівкою педагога знаходять предмети за назвою, кольором, розміром; не називають їх розташування; не називають дії з предметами; імітують дії людей і рухи тварин.

Середній рівень розвитку словника продемонстрували 41% дітей. Для цих дітей характерна активність в спілкуванні, прояв інтересу до виконання завдань. В мовленні використовують переважно іменники і дієслова, нелітературна лексика зустрічається рідко (суржик, жаргонізми). Підбір слів не завжди точно характеризує ознаки предмета, дії; інколи малюки відчувають труднощі при підборі слів. Вони розуміють інструкцію при одноразовому повторенні, використовують фразове мовлення, їм властива інтонаційна виразність. Обсяг активного словника відповідає віковим нормам. Речення дітей включали 3 і більше слів з аграматизмами. В ході бесіди діти відповідали на питання двома і більше реченнями. Труднощі у

цих дітей такі: недостатнє розуміння мови, виконання частини завдання, скорочення складової структури слова. За словесною вказівкою педагога знаходять предмети за назвою, кольором, розміром; називають їх розташування; Називають дії з предметами; імітують дії людей і рухи тварин.

Високий рівень розвитку словника продемонстрували 27% дітей. Об'єм словника відповідає віковим нормам. В мовленні використовують різні частини мови (хоча переважають іменники і дієслова), нелітературна лексика відсутня. Розуміє узагальнюючі слова. У цих дітей не було ніяких труднощів при виконанні завдання, виконували завдання з інтересом. Розуміють інструкції дорослого до виконання завдання. За словесною вказівкою педагога знаходять предмети за назвою, кольором, розміром; називають їх розташування; називають дії з предметами; імітують дії людей і рухи тварин.

На основі визначених у програмах завдань розвитку словника та результатів констатувального експерименту, ми розробляли програму формувального експерименту.

Список використаних джерел:

1. Алексеева М.М., Яшина В.И. Теория и методика развития речи детей. 4-е изд. М.: Издательский центр «Академия», 2013. 448 с.
2. Богущ А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика навчання дітей рідної мови: підручник. К.: Вища школа, 2007. 542 с.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь // Выготский Л.С. - Собр. соч. - Т.2. - М.: Педагогика, 1982. - С. 5-361.
4. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І . Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна.— К.: Київ, ун-т ім. Б- Грінченка, 2012. - 492 с.
5. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя) . — СПб.: СОЮЗ, 1999. — 160 с.

6. Методика розвитку речі дітей дошкільного віку / Л.П. Федоренко, Г.А. Фомичева, В.К. Лотарев, А.П. Николаевич / под ред. Л.П. Федоренко. – М., 1984.

7. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. К. : Мандрівець, 2013. 264 с.